

**ПАРАДИГМА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
У ДОБУ НОВОГО ЧАСУ (КОНЦЕПЦІЯ ПОЛА КЕННЕДІ)****Олександр СИЧ,**Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича,
Чернівці (Україна); asych_chnu@yahoo.com**THE PARADIGM OF INTERNATIONAL RELATIONS IN
THE MODERN TIME ERA (PAUL KENNEDY'S CONCEPT)****Oleksandr SYCH,**Yuriy Fed'kovych Chernivtsi National University,
Chernivtsi (Ukraine)
ORCID ID 0000-0002-1886-4283

Сыч Александр. Парадигма международных отношений в эпоху Нового времени (концепция Пола Кеннеди). В статье рассмотрена концепция международных отношений, предложенная 30 лет назад известным историком и политологом Полом Кеннеди. **Цель статьи.** Автор статьи попытался выяснить, насколько актуальными являются её ключевые положения для понимания как истории, так и современного состояния международных отношений. **Методология:** ретроспективный анализ. **Выводы.** П. Кеннеди весьма обстоятельно проанализировал экономические изменения и военные конфликты в мировой истории на протяжении пяти столетий, что позволило ему выявить факторы, которые определяли внутреннюю логику и содержание международных отношений. По мнению автора статьи, концепция П. Кеннеди помогает не только глубже понять ход исторического процесса в эпоху Нового времени, но и предлагает методологический инструментарий, позволяющий на основе исторического анализа прогнозировать – в известной степени – тенденции будущего развития.

Ключевые слова: международные отношения, экономические изменения, военные конфликты, великие державы, баланс сил.

Постановка проблеми. Процеси та події в міжнародних відносинах у перші десятиліття XXI ст. привертають увагу не тільки політиків, дипломатів, професійних експертів-аналітиків, але й широкої громадськості. Люди все більше усвідомлюють, що стан міжнародних відносин усе частіше й напругу позначається на соціально-економічному розвитку їх країн, а також на їх власному добробуті, повсякденній діяльності, якості життя тощо. Стає очевидним, що в наш час міжнародні відносини вступають у нову добу, яка, як видається деяким аналітикам, буде позначена небезпечною невизначеністю, багатьма ризиками й навіть хаосом. Наскільки правильними виявляться ці прогнози, стане зрозумілим у найближчі роки, але вже можна з упевненістю констатувати, що почалася суттєва зміна всієї “архітектури” сучасних міжнародних відносин. Та щоб ліпше орієнтуватися в конфігурації міжнародної системи так званого постмодерного світу, потрібно добре розуміти її витоки й головні тенденції розвитку в попередній період.

Поява міжнародних відносин – у сучасному розумінні цього терміна – припадає на добу Нового часу (Modern Age), коли виникають перші національні держави, як, власне, й таке поняття як “нація”. Саме це поняття (як і похідні від нього поняття “державо-нація”, “національний інтерес”, “націоналізм”) стало системоутворюючим для міжнародних відносин Нового часу. Коли в результаті Тридцятилітньої війни, яка зачепила майже всі європейські держави, Габсбурги зазнали поразки, і новим

європейським гегемоном стала Франція, яка зажадала від імператора Священної Римської імперії Фердинанда III відмовитися від союзу з іспанською гілкою габсбурзької династії, той змушений був це зробити, поставивши тим самим національні інтереси вище за династичні. Варто нагадати, що з англійської “міжнародні відносини” (international relations) буквально перекладаються як “відносини між націями”. До речі, перша міжнародна організація, створена після Першої світової війни, називалася Ліга Націй, а найбільша міжурядова організація, яка існує в наш час, називається Організацією Об’єднаних Націй, а не держав.

Саме у добу Нового часу до дипломатичного обігу входять такі поняття, як “державний суверенітет”, “територіальна цілісність”, “самовизначення народів”, “міжнародно-правове визнання”, “великі держави” та деякі інші, без яких сьогодні неможливо уявити світову політику. Нарешті, в цю добу складається нова й, по суті, перша *система* міжнародних відносин – Вестфальська, яку деякі автори взагалі розглядають як першу геополітичну модель сучасного світу, яка визначила тип її учасників і правила взаємодії між ними¹.

Аналіз досліджень і публікацій. За останні десятиліття як на пострадянському просторі, так і за його межами вийшла друком ціла низка наукових праць, присвячених історії міжнародних відносин і дипломатії, зокрема й у Новий час². Однак у багатьох з них при висвітленні подій та явищ міжнародного життя превалює

¹ Istoriia suchasnoho svitu: sotsialno-politychna istoriia XV–XX stolit [History of the modern world: social and political history of the XV–XX centuries], Yu.A. Horban, B.I. Bilyk, L.V. Diachuk ta in.; Za red. Yu.A. Horbania, 2-he vyd., dop. i pererob, Kyiv: Vikar, 2003 [in Ukrainian]; Nikitina Yu.A. “Mezhdunarodnye otnosheniya i mirovaya politika” [International Relations and World Politics], 2-e izd. ispr. i dop., Moskva: Aspekt-Press, 2012, P. 52 [in Russian].

² Istoriya Yevropy [History of Europe]: v 10 vol., Pod. red. M.A. Barga, Vol. 4, Yevropa novogo vremeni (XVII–XVIII vv.), Moskva: Nauka, 1994 [in Russian]; Vseobshchaya istoriya diplomatii [General history of diplomacy], Moskva: Eksmo, 2010 [in Russian]; Medyakov A.S. “Istoriya mezhdunarodnykh otnosheniy v Novoe vremya” [History of international relations in modern times], Moskva, 2007 [in Russian]; Fenenko A. V. “Istoriya mezhdunarodnykh otnosheniy: 1648–1945” [History of international relations: 1648–1945], Moskva: Izd-vo “Aspekt-Press”, 2018 [in Russian]; Black J.A. History of Diplomacy, London, 2010 [in English].

суто фактологічний підхід і описовість на шкоду аналізу глибинних причин, які визначали параметри, динаміку й напрямки міжнародного розвитку, а також його підсумки й далекосяжні наслідки. Зрозуміло, що такий аналіз залежить від методологічних позицій, на яких стоять автори (деякі з яких з певних причин узагалі уникають чітко окреслювати свою методологічну парадигму). Адже, як відомо, для пояснення одних і тих самих фактів можуть бути залучені різні теорії, методологічні підходи, інтерпретації, від чого буде залежати адекватність загальної оцінки тих або інших подій, явищ чи процесів у міжнародних відносинах новочасного періоду всесвітньої історії.

І, нарешті, для розуміння самого змісту та специфіки міжнародних процесів у добу Нового часу необхідно дати відповідь на низку запитань, які закономірно постають при вивченні історії XVI – XX ст. Чому в різні періоди різні держави виходили у лідери, ставали гегемонами на міжнародній арені? І чому через якийсь час вони втрачали свою провідну роль, а їхня слава згасала? Що, зрештою, вирішувало результат протистояння великих держав, зокрема, коли справа доходила до війни? Як стан міжнародних відносин позначався на історичних долях різних народів і країн?

Основна частина. Цікаві й, що важливо підкреслити, вельми переконливі відповіді на ці запитання запропонував британо-американський історик Пол Кеннеді у своєму фундаментальному дослідженні³, яке з'явилося понад 30 років тому, але не втратило своєї актуальності й дотепер. Переклад російською побачив світ лише 2016 року під назвою “Кеннеді П. Взлёт и падения великих держав. Экономические изменения и военные конфликты в формировании мировых центров власти с 1500 по 2000г.”.

Треба сказати, що поява в 1987 р. його книги (майже 700 сторінок тексту) викликала великий резонанс і десятки позитивних і навіть захоплених рецензій, а її автора почали порівнювати з такими корифеями історичної науки як Тойнбі та Ранке. За два роки вона витримала декілька видань, була перекладена 23 мовами й стала міжнародним бестселером. Науковець спромігся не тільки зібрати в ній, без перебільшення, величезний фактичний матеріал, але й належно його систематизувати та проаналізувати, щоби зробити оригінальні висновки й узагальнення щодо основних чинників, які визначали “архітектуру” міжнародних відносин, її головних “акторів”, співвідношення сил у світовій політиці у часовому вимірі останніх п'яти століть, а в прикінцевому розділі – на підставі встановлених ним закономірностей – навіть зробити прогноз щодо можливого балансу сил у світі на межі XX – XXI ст. Тому тепер, 30 років потому, ми маємо можливість зіставити концепцію П. Кеннеді з реаліями двох перших десятиліть XXI ст. і побачити, в чому він помилився, а в чому мав рацію. З огляду на вищесказане, доцільно нагадати основні положення його концепції, що може допомогти скласти цілісне уявлення про пружини та внутрішні механізми розвитку міжнародних відносин у добу Нового часу.

Головна мета, яку поставив перед собою Пол Кеннеді, – це докладно простежити піднесення та занепад великих держав упродовж п'яти століть (XVI –

XX ст.) в історичному та геополітичному контекстах, а також визначити закономірності, що дозволяли тій чи іншій державі у певний момент історії здобувати лідерство на європейській, а згодом і світовій арені. Погодимося, що це, по суті, одне із центральних питань світової політики і геополітики.

У першому розділі свого твору він розглянув період, який охоплює 1500 – 1815 рр. На початку даного періоду, на думку Кеннеді, існували такі “центри сили”: Китай династії Мін, Османська імперія, імперія Великих Моголів у Північній Індії, європейська система держав, а також, щоправда меншою мірою, Московська держава, Персія та Японія. Автор ставить запитання: чому саме з XVI ст. почався “злет західного світу”? На перший погляд, вихідні позиції (матеріальні, людські, науково-технічні та інші ресурси) у боротьбі за світове лідерство у деяких східних держав виглядали здебільшого ліпше, ніж у роздробленої в політичному сенсі Європи. Відповідь на поставлене запитання він убачав в існуванні на Сході самодостатньої державної влади деспотичного типу, яка уніфікувала і монополізувала практично всі сфери людської життєдіяльності, що не тільки гальмувало поступ, але й позбавляло мусульманські імперії Близького Сходу, держави Азії чи Китай внутрішніх рушійних сил, стимулу для саморозвитку, необхідного динамізму, що приречило їх у підсумку на поступове, але неухильне та невідворотне відставання від низки західноєвропейських країн.

Навпаки, історичні умови, за яких розвивалася Європа, сприяли виходу її держав на перші ролі у світовій політиці. Серед них Кеннеді визначив такі:

1) незрівнянно менше втручання держави в економічне життя, а звідси й більший простір для розвитку ринкових відносин, які неабияк стимулювали розвиток економіки;

2) “політичний плюралізм”, тобто боротьбу між різними державно-політичними утвореннями за збереження незалежності або досягнення першості, що спонукало їх до “проривів” в економічній і військових сферах (саме з цього часу, як вважав Кеннеді, можна говорити про початок, примітивної поки що, гонки озброєнь і торгівлі зброєю);

3) торгове та колоніальне суперництво, яке дало сильний поштовх накопиченню й застосуванню різноманітних і важливих знань, що сприяло розвитку науки, техніки, винаходам тощо;

4) певне значення у появі “європейського дива” мали деякі особливості географічного розташування та більш сприятливі умови для прояву інтелектуальної свободи всередині європейських країн, особливо внаслідок поширення ідей Відродження та Реформації.

Науковець показав, що війни, які точилися в Європі в 1519–1659 рр., були тісно пов'язані з утворенням незалежних національних держав, боротьбою за гегемонію на європейському континенті. Особливо докладно розглянено ним спроби габсбурзької австро-іспанської “осі” встановити своє панування на континенті та причини їх провалу. Він зазначив, що, якщо до XIV ст. воєнні конфлікти мали, як правило, локальний характер, то війни XVI–XVII ст. втягують у свою орбіту значно більшу кількість держав чи навіть коаліцій держав.

З іншого боку, наявним було різке зростання

³Kennedy P. The rise and fall of the great powers: Economic change and military conflict from 1500 to 2000, London, 1989, 898 p. [in English].

вартості ведення воєнних кампаній. Так, в Англії в останні роки правління Єлизавети чи в Іспанії часів Філіпа II три чверті державних витрат ішло на ведення війни або на сплату боргів, які утворилися через попередні війни⁴. Вартість війни в XVI ст., за його підрахунками, могла бути приблизно оцінена в декілька мільйонів фунтів стерлінгів, до кінця XVII ст. вона зросла до десятків мільйонів, а під кінець наполеонівських війн воєнні витрати основних воюючих сторін часом сягали 100 млн ф. ст. на рік⁵. Навіть у мирний час на утримання збройних сил припадало від 40 до 50% державних витрат, а під час війни такі витрати зростали до 80 і навіть 90% бюджету країни⁶. Отже, як вважав Кеннеді, наявність достатніх матеріальних ресурсів і відповідний стан господарства, які могли б забезпечувати можливість ведення тривалих і дорогих воєнних дій, набували вирішального значення. За його словами, переможиці в цих війнах мусили визнати, хоча й із неохотою, що торговець, промисловець чи фермер так само важливі, як офіцер кавалерії та пікінер.

Найбільш важливою рисою наступного періоду (1660–1815) стало створення багатополосної системи європейських держав. До великих держав цього періоду вчений зараховує Францію, Габсбурзьку монархію (Австрію), Пруссію, Велику Британію та Росію. Розглядаючи протиборство між ними та особливо наполеонівську епопею, Кеннеді відзначав зростаючу роль геополітичного чинника і фінансових ресурсів його учасників в успішному завершенні тих або інших конфліктів, які все частіше набували форми коаліційних війн. За ці півтора століття військова потужність провідних держав зазнала змін не стільки з точки зору технічної оснащеності (тут якраз зміни були доволі повільними), скільки в організаційному плані, що проявилось в подальшій професіоналізації армій, створенні військових міністерств, інтендантств, системи постійних казарм, шпиталів тощо.

Отже, починаючи від умовного 1500 року провідні європейські держави демонстрували все більш швидке піднесення – у технологічній, економічній, науковій, військовій царинах, тоді як Китайська, Османська імперії, Японія, Росія, навпаки, все більше відставали від них у цих сферах. При цьому в самій Європі найбільш потужні й провідні держави весь час змінювали одна одну. Іспанію і Габсбургів на якийсь час затьмарила маленька, але зухвала Голландія, далі піднялася Франція Людовика XIV, згодом Францію потіснила Британія. Реформи Петра Великого вивели в коло великих європейських держав і Росію.

Аналізуючи злети та занепади Росії як великої держави, історик вважав, що в її історії було три періоди найвищої могутності, справжнього військово-політичного тріумфу. Реформи Петра створили регулярну армію та воєнну промисловість, потужний бюрократичний державний апарат, що й дозволило молодій імперії опинитися серед перших європейських держав. Однак далі реформи сповільнилися, і в XVIII столітті Росія все помітніше відставала від європейських лідерів в економічному, військовому і технологічному вимірах. Другий тріумф Росії –

перемога над Наполеоном у складі антинаполеонівської коаліції, коли російська воєнна машина виявилася найсильнішою в Європі. Втім, на думку Кеннеді, поразка Наполеона була зумовлена не стільки перевагами Росії в технологіях, економіці та озброєннях, скільки перенапругою сил самої Франції, а також величезністю території та ресурсів Росії. До речі, ті ж фундаментальні чинники багато в чому визначили поразку нацистської Німеччини у 1945 році у війні проти Радянського Союзу, разом із багаторазовою перевагою потенціалу, економік, фінансів і озброєнь антигітлерівської коаліції в цілому. Крім того, росіяни завжди виявляли видатні якості справжніх воїнів – сміливість, стійкість, витривалість, що значно компенсувало економічну слабкість, відсталість озброєнь і недоліки в управлінні військами (як це було, наприклад, під час невдалої для них Кримської війни).

Другу частину своєї книги П. Кеннеді присвятив розгляду позицій і дій головних політичних сил на міжнародній арені в 1815–1885 рр. Він виділив такі характеристики даного періоду: поступове становлення світової системи господарства та її пришвидшений розвиток з середини XIX ст., поява небажаного простору для розвитку продуктивних сил в умовах промислової революції; вплив останньої на способи ведення війни як на суходолі, так і на морях; відносна стабільність політичного становища в Європі та відсутність тривалих, “виснажливих” війн між великими державами.

Після розгрому Наполеона Російська імперія стала майже на півстоліття (1815–1848 рр.) головною військовою державою Європи. Однак програна Кримська війна та успішна демонстрація під час неї більш передових технічних (паровий флот та ін.) і соціальних досягнень Англії та Франції підірвали російський престиж. Друга половина XIX – початок XX століття – це, за словами Кеннеді, епоха всесвітнього тріумфу Британської імперії. Однак уже наприкінці XIX століття Британії кинула виклик об'єднана Німеччина, яка до того ж розгромила Францію в 1870 році.

Хоча склад великих держав у зазначений період практично залишився незмінним (вказана вище “пентархія”), баланс сил між ними змінювався: одні пішли вперед у зміцненні своєї політичної, економічної та військової могутності, інші помітно відстали. Причину британський історик вбачав у неоднаковій здатності країн до сприйняття досягнень промислової та “військової” революцій, до використання нових технологій та нових можливостей комунікації (залізниця, телеграф тощо). Цим можна пояснити, з його точки зору, як десятиліття британської економічної гегемонії, так і вражаючий спурт Німеччини в останній третині XIX століття.

Саме з кінця XIX ст., коли боротьба великих держав виходить за європейські кордони і все частіше спрямовується на захоплення нових ринків і територій по всій земній кулі, починаються процеси, які спричинилися до заміни багатополосного світу на біполярний. Пожадливий поділ світу між великими європейськими державами призвів у 1914 році до Першої світової війни, а наступний реваншизм німців і

⁴ Kennedy P. The rise and fall of the great powers..., op. cit., P. 91.

⁵ Ibidem, P. 99.

⁶ Ibidem, P. 109.

японців – до Другої світової. Досліджуючи характер історичного розвитку країн-учасниць Першої світової війни, британо-американський учений дійшов висновку, що в їх основі лежали такі причини, які взаємодіяли між собою: 1) зміни у військово-промисловій базі, 2) геополітичні, стратегічні та соціокультурні можливості кожної окремої держави, яка брала участь у світовому балансі сил, 3) дипломатичні та політичні зміни, що вплинули на результати великих коаліційних війн. Тому переваги блоку центральних держав, які виявилися в ході Першої світової війни (гарні внутрішні комунікації, висока якість підготовки німецької армії, окупація та експлуатація багатьох захоплених територій), і навіть вихід із війни Росії не змогли “переважити” сукупну міць воєнно-промислового потенціалу країн Антанти і США, що й визначило остаточний результат цього небаченого за масштабом військового конфлікту. Воєнні видатки країн Антанти більше, ніж удвічі перевищили відповідний показник у Троїстого союзу – 57,7 проти 24,7 млрд дол. (у цінах 1913 р.), що дозволило їм мобілізувати 40,7 млн людей, тоді як Німеччина, Австро-Угорщина, Туреччина і Болгарія спромоглися поставити під рушницю лише трохи більше 25 млн⁷. Дія зазначених вище причин після закінчення війни дозволила Німеччині, незважаючи на територіальні втрати, військові обмеження та економічну нестабільність після 1919 р., залишитися, попри те, “потенційно вельми сильною великою державою”⁸.

Після 1945 року розклад сил на міжнародній арені знову різко змінився: світовими гегемонами стали дві, колись периферійні і не зовсім європейські держави, – США і СРСР.

Отже, на думку П. Кеннеді, підсумки великих коаліційних війн протягом 1500–1945 рр. значно підтверджують вирішальний вплив економічних чинників у тих зрушеннях і змінах, які відбувалися в міжнародних відносинах. Тому бути великою державою, за Кеннеді, означає мати “процвітаючу економічну базу”⁹. Разом із тим він не абсолютизував дану тезу, визнаючи відносний характер таких понять, як економічна, політична або військова могутність будь-якої держави з огляду на її “включеність” у загальний міжнародний баланс сил, який ніколи не залишався сталим.

Окреслимо основні положення концепції британського історика. Якщо спробувати сформулювати стисло, тобто виділяючи їх квінтесенцію, то його головний висновок полягає в тому, що в довгостроковій перспективі багатство країни та її продуктивні сили, у зіставленні з аналогічними показниками конкурентів, є істотною детермінантою їх глобального статусу. І він докладно, як зазначалося вище, на величезному фактичному матеріалі простежив і проаналізував, як це було в історії.

Згідно з П. Кеннеді, ключ до могутності та впливу на міжнародній арені належить шукати у складному поєднанні безперервних технологічних інновацій, економічної та фінансової потужності, природного, демографічного й територіального потенціалу, соціальної модернізації, а також у наявності таких

важковимірюваних чинників, притаманних як народам, так і їх вождям, як енергія, готовність вперто боротися, витривалість, уміння робити менше помилок, ніж суперник. Ті держави, хто швидше й успішніше розвиваються, вчасно проводять реформи, виявляють більше волі та наполегливості в досягненні поставлених завдань, – виходять у лідери. Ті ж, хто зволікають, замикаються в собі, стримують інновації, припускаються грубих помилок, – відстають і в підсумку програють як в економічному змаганні, так і у військовому відношенні. Тому військова міць, зрештою, залежить від економічного розвитку. Саме стан економіки і рівень технологій в довгостроковій перспективі зумовлюють успіх або невдачу, ділять нації (держави) на тих, хто виграв, і тих, хто програв.

Очевидно, що ресурси кожного суспільства завжди обмежені. Щоби не відстати і не програти нескінченне історичне змагання, кожна держава (в особі уряду чи правителя) має ними вміло розпорядитися. Ресурси повинні бути розумно розподілені між трьома сферами, які вимагають витрат: зміцнення військових структур і сучасних озброєнь; рівень і якість життя населення; інвестиції в економіку та інфраструктуру, в економічне зростання. Надто великі військові витрати ставлять хрест на добробуті населення та економічному розвитку. Непомірні військові витрати, утримання далеких територій і сателітів створюють непосильне “імперське перенапруження” і можуть призвести до краху саму метрополію (прикладом чого є загибель більшості імперій – від Римської та Британської до Російської). Причини розвалу СРСР виявилися подібними до тих, що ледь не викликали крах російської держави в середині XIX століття (Кримська війна) та зумовили такий у 1917–1918 рр., а саме: величезне імперське перенапруження в сукупності з недостатньою увагою до розвитку технологій, економіки, потреб суспільства, сучасних інституцій. Але недооцінка ролі військового потенціалу і пріоритет громадянського розвитку здатні спричинити поразку у війні аж до державного краху. Пошук балансу в оптимальному розподілі ресурсів і можливостей – це постійна турбота держав як у минулому, так і у сьогоденні.

Отже, підкреслюючи взаємозв'язок економіки, науково-технічних інновацій і спроможності державної політики ефективно залучити свої ресурси в мирний час і в період війни, П. Кеннеді виводить закономірності, які пояснюють, що саме дозволяє тій або іншій державі у певний момент історії здобувати лідерство на світовій арені, яке, однак, у результаті порушення рівноваги між економічним та військовим потенціалами легко переходить до нової держави, яка також набуває світового статусу.

Концептуальні положення Пола Кеннеді, безумовно, заслуговують на увагу, бо дозволяють ліпше зорієнтуватися й, головне, зрозуміти динаміку та внутрішню логіку розвитку міжнародних відносин у добу Нового часу. Проте складається враження, що в них проглядає свого роду економічний детермінізм. Аж ніяк не заперечуючи значення економіки як справді найважливішої, так би мовити, “несучої опори” геополітичного становища держави та її

⁷ Ibidem, P. 354.

⁸ Ibidem, P. 372.

⁹ Ibidem, P. 397.

зовнішньополітичного курсу, все ж треба обов'язково враховувати й інші його компоненти, які відіграють важливу роль у надзвичайних ситуаціях, таких як міжнародні кризи, війни тощо. Історичний досвід свідчить, що економічна перевага не завжди автоматично приводить до політичного чи військового виграшу. Пригадаймо, що економічні й фінансові можливості Англії наприкінці XVIII – у перше десятиріччя XIX ст., не буди підкріплені відповідною військовою міццю, не могли забезпечити їй впродовж 20 років вирішальної переваги в боротьбі з революційно-республіканською, а потім наполеонівською Францією.

В історії чимало прикладів, коли в екстремальних обставинах неабияку роль відіграють такі чинники, як особливості внутрішньополітичного становища, масової свідомості, ідеологічних настанов, наявності демократичних цінностей. Саме останні, що народилися під час Великої французької революції, надихнули французький народ на мобілізацію таких матеріальних і духовних ресурсів, завдяки яким Франція практично сама виявилася здатною протистояти численним коаліціям, які організувала (й фінансувала) проти неї Англія. У Кеннеді подібні події, як видається, занадто жорстко, прямолінійно “прив’язані” до економічного базису. Тому деякі його оцінки та твердження виглядають дещо спрощеними і схематичними.

Наприклад, він вочевидь недооцінив ідейно-політичні та соціально-класові міркування у зовнішній політиці західних держав у 1930-х роках, які були невід’ємною складовою сумнозвісної “політики умиротворення” і водночас стали однією із суттєвих причин сповзання світу до нової світової війни. Ідеологічний чинник у радянсько-американських відносинах у 1945 – 1989 рр. також відігравав, як відомо, дуже помітну роль.

Висновки. Підбиваючи підсумки, треба визнати, що розглянена концепція розуміння міжнародних відносин, яку Кеннеді намагався розробити суто з наукових позицій, виглядає неупередженою й достатньо збалансованою. Основні положення запропонованої ним парадигми міжнародних відносин, не кажучи вже про зібраний і проаналізований у книзі справді неосяжний фактичний матеріал, витримали випробування часом і зберігають високу цінність і дотепер. Будучи істориком, він на підставі свого дослідження зробив спробу спрогнозувати розвиток міжнародних відносин – і відповідно їх головних “акторів” – на 15 років наперед, до 2000 року. Не всі його прогнози виправдалися (та й хто міг передбачити розвал СРСР!), але неабиякий подив викликає якраз те, що багато в чому він мав рацію й багато що передбачив правильно. Такій результативності прогнозів можуть лише позаздрити політологи, футурологи та професійні експерти зі світової політики.

Тому можна твердити, що парадигма міжнародних відносин, обрнута П. Кеннеді, загалом адекватно показує суть міжнародних процесів протягом 1991–2022 рр. У 1989–1991 рр. зазнав руйнування біполярний світопорядок, і США на недовгий час залишилися єдиною наддержавою. Але незабаром ми стали свідками виняткового економічного піднесення Китаю, згодом відбулося зміцнення Росії, зокрема її військової могутності та зовнішньополітичного авторитету, тоді як США стали поступово втрачати позиції одноосібного лідера. Варто нагадати, що після Другої світової війни

на США припадало десь 60% світового промислового виробництва, то сьогодні лише 15%, а КНР за цим показником вже обійшла Сполучені Штати. І тому сьогодні світ знову напромацьки шукає новий світовий баланс між великими державами, перелік яких при цьому, на перший погляд, залишився майже таким саме, яким був сто років тому: США, Росія, Китай, Європа (в якій бачимо колишні великі держави – Велику Британію, Німеччину та Францію, але саме *колишні*, бо загальне послаблення економічних і особливо політичних позицій Європи стає все більш очевидним) та, хоча й значно меншою мірою, Японія. А це значить, що концепція П. Кеннеді дає можливість зрозуміти, з чого складається сукупна могутність держав і які чинники визначають їх місце і роль у сучасних міжнародних відносинах. Що зайвий раз доводить, наскільки корисним і повчальним може бути вивчення історії для розуміння як сьогодення, так і прийдешнього.

Sych Oleksandr. Paradigm of international relations in the modern age (the concept of Paul Kennedy). The article considers the concept of international relations proposed 30 years ago by the famous historian and political analyst Paul Kennedy. **The purpose of the article.** The author of the article tried to find out how relevant its key provisions are for understanding both the history and the current state of international relations. **Methodology:** retrospective analysis. **Conclusions.** P. Kennedy traced and explained how the various Great Powers have risen and fallen, relative to each other, over the five centuries since the formation of the ‘new monarchies’ of Western Europe and the beginnings of the transoceanic, global system of states and to the end of the twentieth century. He analyzed in great detail the character and main tendencies of international relations for the last five centuries. Such analysis allowed him to identify the factors that determine the internal logic and content of international relations in the stated period, first of all the economic changes and military conflicts. According to P. Kennedy, the present large actors in the international system are thus compelled to grapple with the twin challenges which have confronted all their predecessors: first, with the uneven pattern of economic growth, which causes some of them to become wealthier (and, usually, stronger), relative to others; and second, with the competitive and occasionally dangerous scene abroad, which forces them to choose between a more immediate military security and a longer-term economic security. So, the concept of P. Kennedy helps not only to a deeper understanding of the historical process in the Modern Age, but also offers methodological tools based on historical analysis to predict – to a certain extent – the tendencies of future international development.

Key words: international relations, economic changes, military conflicts, the great powers, the balance of power.

Олександр Сич – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Чернівці, Україна). Коло наукових інтересів: всесвітня історія, проблеми історії Першої світової війни, революцій, цивілізаційних і міграційних процесів. Автор близько 300 наукових праць.

Oleksandr Sych – Doctor of History, Professor, Head of World History Department, Yuriy Fed'kovych Chernivtsi National University (Chernivtsi, Ukraine). Research interests: world history, problems in the history of the First World War, revolutions, civilization and migration processes. The author of about 300 scientific works.

Received: 26.10.2021

Advance Access Published: December, 2021

© O. Sych, 2021